

ERDÉLY TÖRTÉNETE

**ÍRTA:
Dr. JANCÓS BENEDEK**

Editura KEDVENC Kiadó
Székelyudvarhely, 2017
ISBN 978-606-8638-56-0

- Moravcsik Gyula könyvészete Körösi Csorna Archivum. 1926.
 Erdélyi László: A székelyek eredete. Révai Nagy Lexikon 17. k 452—453. 1. 1927.
 Szádeczky Kardos Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927.
 Hóman B. - Szekfü Gy.: Magyar történet. I. 1927.
 Karácsonyi János: Új adatok, új szempontok Erdélyi Irodalmi Szemle. 1927.
 Steuer János: A székelykérdés válaszútján. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1927—29.
 Erdélyi Lajos: A székelyek eredetéhez. I, 1928.
 A Székely Nemzeti Múzeum Emlékkönyve. 1929.
 Cs. Sándor Imre: A székelyek letelepülése. 1930.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.	7
Kiadó megjegyzése.	10
Erdély földrajzi helyzete.	11
ERDÉLY TÖRTÉNETE A MAGYAR HONFOGLALÁSIG.	15
Erdély legrégibb története a római hódításig.	17
Erdély a rómaiak uralma alatt.	21
Erdély története a népvándorlás korában a magyar honfoglalásig.	24
ERDÉLY TÖRTÉNETE A MAGYAR HONFOGLALÁSTÓL	
AZ ÁRPÁDHÁZ KIHALTÁIG.	29
Erdély a magyar honfoglalás idejében.	31
Erdély története az Árpád-ház uralkodása alatt a tatárjárásig.	34
Erdély története a tatárjárástól az Árpád-ház kihaltáig.	43
ERDÉLY TÖRTÉNETE A VEGYESHÁZBÓL SZÁRMAZÓ	
KIRÁLYOK ALATT.	55
Erdély története az Anjou-ház uralkodása alatt.	57
Erdély története a Luxemburg-ház uralkodása alatt.	69
Erdély története a Hunyadiak korában.	76
Erdély története Mátyás király halálától a Mohácsi vészig.	91
Az önálló erdélyi fejedelemség megalakulása.	98
Erdély története a Báthoriak uralkodása alatt.	113
Bocskai és az utolsó Báthori.	127
Erdély aranykora.	137
A hanyatló erdélyi fejedelemség története.	164
Az önálló erdélyi fejedelemség végnapjai.	181
ERDÉLY TÖRTÉNETE A HABSBURGHÁZ	
URALKODÁSA ALATT.	195
Erdély története a XVIII. században II. József uralkodásáig.	197
Erdély története II. József trónralépésétől a bécsi kongresszusig.	223
Erdély története a XIX. század első felében.	247
Az 1848-49-ki erdélyi szabadságharcz története	
Bem tábornok fellépéséig.	272
Az 1848-49-iki erdélyi szabadságharcz története	
Bem tábornok fellépésétől a zsigóói fegyverletélig.	287
Erdély története az osztrák abszolút kormányzat korszakában.	305
Erdély története az októberi diplomától az 1867-iki kiegyezésig.	329

FÜGGELÉK.....	361
Elméletek Erdély román népességének eredetéről.	363
I. A román nép eredetének kérdése a történelmi adatok világánál. ...	364
II. A nyelvi adatok vallomástétele.	375
IRODALOM.	379
A székelyek eredete.	383
IRODALOM.	390

Erdély legrégebb története a római hódításig.

Az Erdélyben nagy számban talált kő- és bronzkorbeli leletekből megállapíthatjuk, hogy egyik legrégebb idő óta lakott helye Európának. Milyen fajú emberek és kik voltak, akiktől e kő- és bronzkorbeli leletek ránk maradtak? nem tudjuk. Maguk a leletek nem mondják meg.

Az Erdélyre vonatkozó első történeti följegyzések még a történeti korszakból is aránylag nagyon késő időkből valók. A legrégebb történeti följegyzés, amely Erdélyre vonatkozik, a Kr. e. V. századból való. Herodotos említi, hogy a Maris (Maros) folyó mellékén „az aranyat kedvelő és thrák szokás szerint élő agatirzek laknak. Hogy kik és milyen fajú népek voltak az Erdély első lakosai gyanánt említett agatirzek, arról semmi biztosat sem tudunk. Herodotos tudósításából annyit valószínűséggel mégis megállapíthatunk, hogy miután a thrákok szokásai szerint éltek, velők egy fajtájú, vagy rokon nép lehettek. Hogy az aranyat kedvelték, abból arra következtethetünk, hogy nem voltak minden műveltség nélkül valók. Értettek a kereskedelemhez, sőt a bányászathoz is. Valószínű, hogy ők voltak Erdély első aranybányászai.

Herodotos korában Erdélyben egészen a Tiszáig thrák fajú népek laktak, azontúl pedig s főleg a Dunától nyugatra, kelta népek. A keltáknak történetileg ismeretes nagy vándorlása (Kr. e. IV. és III. században) úgy látszik Erdélyt is érintette, mert ez időponttól kezdve benne új népnevek tűnnek fel az egykori agatirzek helyén. Ezek is thrák eredetűek, akik valószínűen az Al-Duna jobb partjáról költöztek át a kelta vándorlás lezajlása után. Eleinte vegyesen fordulnak elő a görög forrásokban a *géta* és a *dák* népek nevei. A géták csakhamar eltűnnek és Erdély lakosai gyanánt egyedül a dákokat emlegetik a történeti források.

Boerebista
uralkodása

A dákok és a géták egy törzsnek a hajtásai. Valószínűleg ugyanazon nemzetiségűek is. Strabo azt mondja, hogy a görögök inkább ismerik a géta nevet, mint a dákot, de a kettő egy nemzetet jelent, mert egy a nyelvök.

A dákok magok sem voltak teljesen egységesek. Több törzsre oszlottak, amelyek nemcsak szomszédjaikkal hadakoztak, hanem gyakran e szomszédokkal szövetségbe, egymás ellen is. Az első törzsfőnök, aki őket egyesítette, Boerebista, vagy Burvista nevű királyuk volt. Ugy látszik, hogy nemcsak az összes dák, hanem a géta törzseket is egyesítette. Erejének tudatában arra vonatkozó hódító terveket szőtt, hogy a Kárpátokban, azok lejtőin és az Al-Duna mentén egy nagy dák birodalmat alkosson. Átkelt az Isleren (az Al-Dunán), betört Thráciába és azt feldúlta egészen Macedóniáig, sőt nyugat felé is hadakozott, amennyiben hadai a Tisza—Duna között tanyázó bojokat legyőzték és elűzték, akiknek helyébe aztán a velők szövetséges sarmata eredetű jázigok telepedtek le.

Boerebista, vagy Burvista egységes birodalma nemtartott sokáig. Az egyes dák törzsfőnökök, úgy látszik, nem nagy örömmel tűrték Boerebista egyeduralmát. Egyrészők fellázadt ellene és e lázadás alkalmával meggyilkolták a hatalmas egyeduralkodót. Halála után birodalmát négy részre osztották fel magok között a diadalmas törzsfőnökök.

A dákok első
érintkezése a
rómaiakkal

Boerebista dák birodalma meglehetősen kellemetlen szomszédja volt Rómának, a melyben akkor a főhatalom Július Caesar kezében volt. Bár Caesar el volt foglalva Gallia elfoglalásával, még sem nézte türelmesen Boerebistanak a Balkán félszigetre való betűtéseit. A győzelmes pharsalosi ütközet után Publius Vatinius nevű tábornokátküldötte Boerebista ellen. Vatiniust a dákok azonban legyőzték. A rómaiak és dákok további harcának az vetette végét, hogy úgy Caesar, mint Boerebista orgyilkosság áldozatai lettek.

A dákok Boerebista halála után sem veszítették el a rómaiakra nézve fontosságukat. Nem csekély szerepet játszottak az Antonius és Octavianus között folyt küzdelmekben is. A dákoknak ez időben egyik jelentékenyebb királyuk Kotiso volt, akit mind a két versengő fél igyekezett magának megnyerni. Octavianus Júlia nevű öt éves leányát feleségül ajánlotta Kotisonak, ő magapedig késznek nyilatkozott Kotiso leányát nőül venni. Kotiso Antonius felé hajlott és neki ajánlotta fel seregét az esetben, ha a két fél között Macedóniában kerülne döntő ütközetre.

Krisztus után 10-ben ismét kenyértörésre került a sora rómaiak és a dákok között. Ekkor Gnaeus Cornelius Lentulus római vezér megy ellenök és a Marisius (a Tisza Szegedtől délre eső szakasza) mellett megveri a dákokat. Közülök 50.000-t Thráciába telepít át. Strabo tudósítása szerint ekkor a dákoknak öt fejedelmök volt, azaz öt külön területre voltak szakadva. Hogy a rómaiak már ekkor nem kényszerítették teljes meghódulásra a dákokat, annak oka az Arminius ellen viselt germán háborívolt.

A dákok a rómaiakra nézve ismét félelmissé csakmintegy 80—90 évvel később lettek, Domitianus uralkodásaalatt.

Ez időben a nagy tehetségű Decebal királynak sikerült újra egységessé tenni az egész dák nemzetet ennek következtében a dákok Rómának ismét olyan félelmesellenségeivé lettek, mint a minők Boerebista király idejében voltak. A támadó ez alkalommal Decebál volt, aki betört Mősiába és itt Oppius Sabinust legyőzve, nemcsak több római táborhelyet elfoglalt, hanem az egész Mősiát is veszélyeztette.

Decebal
király uralkodása

Domitianus ellenök Cornelius Fuscust küldötte, akia dákokkal harcolva, nemcsak az ütközetet, hanem életét is elvesztette. Utódának Calpurnius Julianusnak sikerült Tapaenál — a mai Bánságban — rendkívül vérescsatában a dákokat megverni. Sikere a véres győzelemnek nem lehetett, mert Domitianus a kvádok és a markománok ellen személyesen vezetett pannóniai háborút elveszítette és attól félt, hogy a győztes kvádok és markománok, a Duna—Tisza között lakó jázigekkel egyesülve, a dákokkal szövetséget kötnek és akkor a tapae-i győzelemnek minden eredménye megsemmisül.

Békét ajánlott Decebalnak, aki azt örömmel elfogadta, mert előnyösebb békét a rómaiakkal győzelemesetén sem köthetett volna. Egyetlen követelése Domitianusnak az volt, hogy a rómaiaktól szerzett hadizsákmányt és foglyokat adja ki. Decebal e kívánságot örömmel teljesítette, mert viszonzásul Domitianustól évi pénzbeli ajándékokotkapott, sőt Domitianus ezenfelül megígérte, hogy Rómából nundenféle mesterembert küld Decebálhoz, hogy azok tervezett építkezéseinek segítségére legyenek.

Decebal nem sokáig uralkodhatott nyugodtan. 98-ban .Kr. után Trajanus lett római császárrá. Első vállalatának tekintette a dákok ellen való háborút. A Kr. u. 101. év tavaszán hagyta el Rómát és a Dunán Viminakiumnál, a mai Kosztolác tájékán vert hajóhídon

Trajanus
első dáciai
hadjárata

átkelvén, a hunyad megyei Vaskapun át egyenesen a dákok fővárosa és Decebál székhelye, a mai Várhely nevű hunyad megyei község határában emelkedő Sarmizegethusa ellen vonult. Egyik vezére, Lusius, aki Orsován alól kelt át a Dunán, a Vuikán szoroson át nyomult Sarmizegethusa ellen. Decebál nem állhatván ellen Trajanus győzelmesen előrenyomuló hadainak, békét kért. A békefeltételek nagyon szigorúak voltak. Decebál elfogadva azokat, valóságos római vazalussá lett. Trajanus pedig Sarmizegethusában római őrséget hagyva, diadalmasan tért vissza Rómába.

Trajanus, hogy biztosítsa a Dácia felett való uralmat, elhatározta, hogy azt a katonai utat, amelyet e hadjáratot megelőzően a Duna jobb partján túl Orsovával szemben építtetett, állandó dunai hiddal köti össze azzal az úttal, amelyik a mai bánágban a Karas, Berzava és Temesfolyókon keresztül a Vaskapun át a dákok fővárosa, Sarmizegethusa felé megy. Hozzáfogott annak a húsz oszloponnyugró köhidnek felépítéséhez, a melynek hidfő-oszlopai Orsován alól ma is láthatók.

Decebál magatartása, amelyet a béke megkötése után tanúsított, teljesen igazolta Trajanus hadra való előkészületeit. Egyáltalán szándékában sem volt megtartani a rákényszerített béke feltételeit. A lerombolt erősségeket újra felépítette, sőt a jazigekeket, akik Trajanus szövetségesei voltak, haddal támadta meg. A római szökevényeket ígérete ellenére újra befogadta Dáciába, sőt azok közül egynéhányat Rómába küldött, hogy Trajanust orozva gyilkolják meg. Longinust a Sarmizegethusában visszahagyott római őrség parancsnokát, ki Trajanusnak bízalmas embere volt, magához kéretve, elfogatta. Azután követséget küldött Rómába, azt izenvén Trajanusnak, hogy Longinust csak azon feltétel alatt hajlandó szabadon bocsátani, ha neki visszaadja országának elfoglalt részét, azonkívül a Dunáig terjedő egész földet és megtéríti eddigi hadi költségeit. Longinus, hogy urát megszabadítsa a kellemetlen választástól, magát megmérgezte. Ezek után a senatus Decebalt ellenségnek nyilvánította és Trajanus 105-ben személyesen vezette légióit Decebál ellen.

Trajanus
második
dáciai had-
járata

A Dunán épített új hidon átvonulva, Trajanus hadserege három oszlopban a Vaskapun, a vulkáni és vörös, toronyi szorosokon át nyomult Sarmizegethusa felé. Adákok makacsul védték magokat, de a római hadak több csatában győzedelmeskedve, Sarmizegethusát, a honnan Decebál elmenekült, elfoglalták. Decebál elvesztvén nem-

csak a győzelemnek, hanem csak a szabadulásnak is minden reményét, öngyilkossá lett. A hagyomány szerint észak felé menekülvén, a mai Kolozsvárnál kardjába dőlt.

Trajanus 107-ben, befejezvé Dácia teljes meghódítását, visszatért Rómába, hova nemcsak a szokásos diadalmenetben vonult be, hanem 123 napig tartó látványos ünnepeket is rendezett, amelyeken összesen 10.000 gladiator szerepelt és 11.000 mindenféle fajtájú vadállatot öltek meg. 113-ban a dáciai diadalmas hadjárat emlékeztőre Traján oszlopnak nevezett diadal oszlopot állíttatta fel, amelynek mestere ugyanazon Apollodoros volt, akinek tervei szerint épült fel a dunai hid is. Ez oszlopon kétezeröttszáz féldombor-művű alak ábrázolja a dáciai háborúnak eseményeit. Valóban a legnagyobb képekrónika, amelynek párja a világon sehol sem található fel.

Erdély a rómaiak uralma alatt.

A Dácia elfoglalását elbeszélő római történetírók (Dio Cassius és Eutropius) azt mondják, hogy Trajanus Dácia összes férfilakosságát kiirtatta s a kiirtott dákok lakosság helyébe az egész római világból új lakosokat telepített. Annyi bizonyos, hogy e háborúban az ellenálló dákok fegyverfogható férfinepe, aki el nem menekült, a rómaiak fegyvercsapásai alatt elhullott, de az egész dákok nemzetiségem irhatták ki. Az Erdélyben talált, későbbi időkből származó római felíratok arról tanúskodnak, hogy Dáciának az újonnan telepített lakosok mellett voltak dákok és egyéb nemzetiségű lakosai is. A Dácia későbbi történetével foglalkozó római történeti források említik, hogy a provincia határain kívül lakó szabad dákok beütéseikkel több ízben háborgatták a virágzásnak indult új provinciát. Ugyancsak az Erdélyben talált római felíratok adataiból megállapítható, hogy Dácia újonnan telepített lakossága leginkább az ázsiai tartományokból való volt, azután Pannoniából, Noricumból, a bányászattal foglalkozók pedig Dalmáciából. Nagyon kevesen voltak köztük Itáliából és azok is inkább a félig görög lakosságú Apuliából. Latin nyelvű telep aránylag kevés volt, mert hiszen ez a népelem magában Itáliában is ez időben annyira meg volt már gyengülve, hogy éppen a Dáciát meghódító Trajanus adott ki szigorú rendeletet, hogy Itáliából nem szabad többé gyarmatosokat kivinni.

Dácia meghódítása a valóságnak megfelelően inkább olyanfé-

Dácia új lakosságának összetétele

le katonai megszállás volt, a minő Boszniáé 1878-tól 1918 végéig, mintsem olyan római gyarmatosítás, a melye tartományban egy új és erős latin nyelvű nemzet keletkezésének lehetett volna okozója. Maga a megszálló római hadsereg katonasága is, nemzetiségét és anyanyelvét tekintve, éppen olyan kevéssé volt latin, mint a Boszniát megszállva tartó osztrák-magyar hadsereg legénysége német.

Dácia köz-
igazgatási
felosztása

A római kormányzat Dáciából rövid idő alatt egyikét alkotta a legjobban rendezett és legvirágzóbb római provinciáknak. Közigazgatásilag előbb két részre: Alsó-és Fejső-Dáciára osztották fel; később Antonius Pius alatt provincia porolissensisre, provincia apulensisre és provincia malvensisre. Szék- és fővárosa Ulpia Trajana név alatt Sarmizegethusa, a dákok egykori fővárosa maradt. Az új római provinciának középpontja ugyanaz a terület volt, amely a dák állami és nemzeti életnek volt középpontja. Sem a dák, sem a római állami és nemzeti élet nem terjedt ki a maga összességében a mai Erdély egész területére. A dákok tulajdonképpen Erdélynek csak a mai Krassószörény, Hunyad, Alsófehér, Kolozs megyéket, Szolnokdoboka déli részét Tordaaranyos és Nagykovács megyék területét, azaz Erdély délnyugati és középső részét magában foglaló területet látkák. E területtől északra és keletre olyan, többnyire teljesen lakatlan területek voltak, amelyek nem, vagy csak lazán voltak bevonva a dák állami és nemzeti életbe.

A római állami élet is megmaradt ezen a területen. Ami ezen kívül feküdt, azon csak egyes elöretolt kisebb katonai táborhelyek voltak azzal a rendeltetéssel, hogy a római élet és civilizáció szorosabb körébe bevont területet megvédelmezzék a szomszédos barbarok hirtelen beütéseitől és biztosítsák a hadicélokból kiépített útvonalakat.

Dácia
helyzete a
római birodalomban

Bármilyen fontos és nagyjelentőségű is volt a római birodalom biztossága s hatalmi érdekei szempontjából Dáciának elfoglalása és bármilyen nagy gondot is fordítottak e tartomány helyes és jó kormányzására, birtoklását Rómában még sem tekintették véglegesen biztosíthatónak, mint a római birodalom nagy történetírója, Mommsen mondja, „ez új tartományt egészben véve úgy tekintették, mint a birodalmi kormányzat központi hatáskörén kívül eső területet.”

Fekvése okozta ezt. Észak és északkelet felé nagyon előre tolt és Rómától valóban messze eső terület volt, amelyet a tőle északra és északkeletre fekvő területeken egymást felváltó, egymást üző, vagy egymással szövetező sarmata és germán törzsek támadásaitól vég-

legesen megvédelmezni egyre lehetlenebb feladatnak látszott. Már Hadrianus császár, Trajanus közvetlen utóda, Dácia e kedvezőtlen helyzete miatt ki akarta vonni belőle hadait. Csak barátai rábeszélésére állott el szándékától, de Trajanus hidjának padló szerkezetét lebontatta, hogy ily módonis megneheztse a Dácián átvonuló barbarok átkelését a Dunán.

Hadrianus utódjának, Antonius Piusnak a római történetírás nagy érdemétől róttá fel, hogy megszabadította a provincia határain kívül élő dákok pusztításaitól Dáciát s annak határait gyepekkel erősítette meg. Antonius Pius halála után Aurelius Antonius uralkodása idején a markomanok, a kvádok és a jazigok egymással szövetezőve pusztították Dáciát. A szabad dákok nemcsak a barbár népekkel szövetezőve, de egyedül magok is több ízben törtek be Dáciába. Hogy őket lecsendesítsék, Kr. után 180 és 190 között Sabinianus helytartó közülök 12000-et telepített le Dáciában. Ezek azonban, mint Dio Cassius írja, „másokkal együtt mégis fellázadtak, de őket a helytartó engedelmességre kényszerítette.” Septimius Sextus (192—211) a provincia biztosítására Macedóniából az V legio Macedonicá-t helyezte át.

Dácia helyzete csak a Kr. u. 249. évben lesz tarthatatlanná. Ez időtájban lépnek fel fenyegetően a gótok, akik 249-ben a Dáciát környező barbar népek társaságában az egész tartományt feldúlva, Dácián keresztül vonulnak a Dunához, amelyen átkelve, Mösiába rontanak be. Ugyanekkor láznak fel a mősiai légiók katonái is, akik Marinust tették imperatorrá. Decius a gótok ellen megy. Nagy ellenállásra nem talál, mert azok gazdag zsákmánnyal megrakodva, vonulnak ki Mösiából. Decius bevonul az elpusztított Dáciába, hol a lakosaitól teljesen megfosztott Apulumot, amely a mai Gyulafehérvár környékén feküdt, újra benépesítette.

A góthok ez állandó és folyton ismétlődő támadásai következtében Dácia helyzete teljesen bizonytalanná, sőt a római uralom számára tarthatatlanná lett. A gótok s a velők szövetséges különféle szarmata s egyéb népcsoportok rabló beütései egymásután sűrűn ismétlődnek. Az előre tolt őrhelyek s a körülök csoportosult kisebb telepek egymásután pusztulnak el. A provincia határai, amelyeken belől biztosítottnak tekinthető a római élet, egyre összébb szorulnak.

A nyugati gótok, mikor 258-ban a Dunán átkeltek, hogy pusztításukat Kis-Ázsiában folytassák, Dácián keresztül vonultak a Dunához

A barbarok
állandóan
háborgatják
Dáciát.

A római
uralom tar-
thatatlanná
lesz
Dáciában